

УДК 37.015.311.035.091.4

МАРИНА МИКОЛАЙЧУК

ЮЛІЯ ШЕВЧЕНКО

Аграрний коледж управління і права Полтавської державної аграрної академії

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ НА ОСНОВІ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ А.С. МАКАРЕНКА

Визначаються поняття, цілі та складові проблеми виховання і розвитку особистості на прикладі педагогічних принципів А.С. Макаренка. Розглядається методологічний підхід до виховання і розвитку особистості в природному середовищі, розглядаються педагогічні умови його успішного функціонування.

***Ключові слова:** виховання, розвиток особистості, свідомість, соціальне середовище, педагогічні ідеї, асоціальна поведінка, соціалізація.*

Постановка проблеми. Проблема виховання, соціалізації і розвитку людини є однією з центральних проблем педагогіки. Розглядаючи її, важливо враховувати, що поняття

«розвиток» має неоднозначний зміст. Результатом розвитку є становлення людини як біологічного виду і соціальної істоти.

Розвиток людини є безперервним процесом, який не припиняється до моменту припинення самого життя. Людина зазнає різних фізичних (морфологічних, біохімічних, фізіологічних) і соціальних (психічних, духовних, інтелектуальних) змін. Проте, розвиток не обмежується кількісними змінами, зростанням того, що вже є, а містить якісні зміни. Кількісні зміни зумовлюють виникнення нових якостей, тобто ознак, властивостей, які утворюються в ході самого розвитку, і зникнення старих. Розвиток є там, де народжується щось нове і водночас відживає старе[1].

Аналіз останніх досліджень. У психологічній енциклопедії О.М. Степанов дає таке визначення поняттю “особистість”: системна соціальна якість, якої набуває індивід у предметній діяльності та спілкуванні, що характеризує рівень і якість вияву у нього суспільних відносин. Народившись як індивід, дитина завдяки спілкуванню з дорослими поступово засвоює соціальний досвід людства і приєднується до системи суспільних відносин, які впливають на її потреби, інтереси, світогляд, переконання, тобто розвивають її як особистість. Особистість формується тільки з виникненням свідомості та самосвідомості. Це категорія суспільно-історична...[5, с. 236]. Щодо трактування поняття “особистість”, Ю.Л. Трофімов робить висновки, що це індивід із соціально зумовленою системою вищих психічних якостей, що визначається залученість людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. Ця система виявляється і формується у процесі свідомої продуктивної діяльності і спілкування. Особистість опосередковує та визначає рівень взаємозв'язків індивіда з суспільним та природним середовищем.

Аналіз факторів розвитку був розпочатий ще античними вченими. У педагогіці й психології ХХ століття суттєвих результатів у вивченні розвитку особистості досягли П.П. Блонський, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, С.Л. Рубінштейн, А.Р. Лурія. Значний вклад у науку про розвиток внесли зарубіжні дослідники Л. Термен, Е. Геккель, Ф. Мюллер, Й. Шванцара. Торкався означеної проблеми і А.С. Макаренко[3].

Мета статті – визначити доцільність використання принципів виховання і розвитку особистості на основі соціально-педагогічних методів А.С.Макаренка.

Виклад основного матеріалу. Процес розвитку людини прибічники різних філософських течій пояснюють по-різному. Представники ідеалістичної філософії вважають, що розвиток людини є процесом стихійним, некерованим, спонтанним; розвиток відбувається незалежно від умов життя, він детермінований лише «вродженою потенцією»; розвиток людини фатально зумовлений її долею, в якій ніхто нічого змінити не може, – це лише невелика частина думок. Науково-матеріалістична філософія трактує розвиток як властивість живої матерії, що притаманна їй одвічно завдяки властивим матерії руху й саморуху[6].

У процесі власної життєдіяльності людина виробляє і розвиває в собі багато соціальних властивостей і якостей, які характеризують її суспільну суть: свідомість, мову, прямоходіння, навички поводитися з речами і предметами, поведінку в сім'ї, на вулиці, здатність виконувати ту чи іншу роботу тощо.

Особистісний смисл є особливим, небезстороннім відношенням особистості до цінностей культури, з якою вона взаємодіє. Особистісні смисли визначають спрямованість особистості, її соціальну позицію, самосвідомість, світогляд, ціннісні орієнтації[1].

Особистість визначається мірою присвоєння суспільного досвіду, з одного боку, і мірою віддачі суспільству, посильним внеском у скарбницю матеріальних і духовних цінностей – з іншого.

Особистість більш значима тоді, коли в своїх якостях і діяльності відображає тенденції суспільного прогресу, коли її діяльність має неповторний характер, тобто тоді, коли вона є індивідуальністю[7]. Як суб'єктивна основа соціалізації, вона набуває свою індивідуальну визначеність лише завдяки комбінаціям культури, в якій вона включена. Суспільство залежно від політичних та економічних норм існування може пригнічувати та підсилювати розквіт особистості. Соціальне становлення особистості відбувається в ході її

соціального виховання[2], яке являє собою систему соціально-педагогічних заходів спрямованих на становлення та реалізацію людини, групи, суспільства їх духовного потенціалу, а також гуманізацію відносин в соціумі.

Несприятливі умови виховання та розвитку дитини, що ведуть до асоціальної поведінки особистості, поділяють на групи: за способом виникнення: постійні (інвалідність, сирітство);набуті (алкоголізм, соціальна дезадаптація); за наслідками: незворотні (інвалідність);ті, які можна змінити (різноманітні соціальні відхилення, правопорушення, злочинність).

У складному процесі формування всебічно розвиненої особистості чільне місце належить моральному вихованню. Моральне виховання — виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності.

Науково-теоретична спадщина А.С.Макаренка, як і вся його педагогічна діяльність, пронизані глибокою вірою у великі можливості вихованців. Він завжди виходив з того, що педагогіка повинна орієнтуватися не на негативні, а на позитивні риси особистості. Великий педагог вважав, що людина не може бути вихованою тільки шляхом безпосереднього впливу на неї іншої людини, якими б властивостями ця людина не володіла[2]. Виховання – це соціальний процес у самому широкому розумінні слова. На жаль, проголошуючи, що виховання – суспільне явище, радянська педагогіка насправді підмінювала урахування суспільних закономірностей ідеологічними установками, й природно, що за таких умов її найменше цікавили події, які відбувалися в світі, в суспільстві, в державі. Певна річ, долати ці негативи Антону Семеновичу не вдалося. Тому сьгоднішні провали у вихованні – це багато в чому й розплата за небажання знати те, що відбувається в суспільстві. Один із головних “секретів” успіху А.С. Макаренка полягає в тому, що він здійснив конкретний синтез педагогіки з рядом інших суміжних наук, застосував по-новому й творчо конкретизував у повній відповідності з новими історичними умовами ряд філософських, соціально-політичних, педагогічних, психологічних, етичних, естетичних, економічних ідей, принципів, понять, категорій і сам увів ряд принципово нових педагогічних принципів і понять. Причому всі ці принципи й поняття аж ніяк не ізольовані один від одного, а утворюють складні, цілісні, розгорнуті системи й групи, системи систем [4].

У педагогічній системі А.С.Макаренка питання праці, трудове виховання займає особливе місце. Добре організована праця і раціонально педагогічно скерована у певній системі виховання А.С. Макаренка є однією із основ виховання і перевиховання молоді. Найважливіший принцип виховання – принцип емпатії, відкритості, співпричетності і співучасті людини в соціальних і природних процесах [2].

Велику увагу при цьому він приділяє: організації колективу; трудовому вихованню особистості; клубній та гуртковій роботі студентів; проводить культурно-освітню роботу серед населення. Велику увагу надає самоуправлінню.

Заслуга А.С. Макаренка полягає в тому, що він розглядає працю не лише з точки зору виробництва, але й з точки зору психолого-педагогічного значення. Педагог на практиці довів можливість поєднання навчання з продуктивною працею.

У вихованні немає дрібниць. Необхідна продумана організація виховання: “Хороша організація в тому і полягає, що вона не випускає з поля зору найменших дрібниць і випадків”, – писав А.С.Макаренко. Дрібниці діють регулярно, постійно, із них і складається життя зазначив великий педагог [3].

Значення педагогічної майстерності А.С.Макаренка в умінні поєднати теорію з практикою. Успіх педагога великою мірою залежить від оптимального поєднання педагогічної майстерності з педагогічною технікою. Педагогічна майстерність забезпечується вміннями: поводитися як педагог; вивчати вікові та індивідуальні особливості дітей та враховувати їх в різних обставинах; поєднувати особистий вплив на виховання з впливом колективу (педагогіка паралельної дії); негайно раціонально

реагувати на ті чи інші випадки вихованців, знайти потрібні ефективні засоби впливу. А це вже питання педагогічної інтуїції та етики. Педагог повинен мати покликання до своєї справи, – писав А.С.Макаренко. Для педагогічної роботи потрібні не лише знання, а й спеціальні навички такі як організаторські. Вихователь повинен вміти організовувати дітей, знати чого він хоче в даний час і чого не хоче [2]. Педагог повинен мати деякі артистичні навички: постановка голосу, міміка, жести... Макаренко залишив багату педагогічну спадщину, написав понад 150 творів (романи, повісті, сценарії, науково-педагогічні статті). Найбільш відомими є “Педагогічна поема”, “Книга для батьків”, “Методика організації виховного процесу” та ін. Розвиваючи вчення про цілі виховання, Макаренко вказував, що педагог повинен мати перед собою програму людської особи, яка охоплює весь зміст особистості (зовнішня поведінка, внутрішні переконання, громадянське і політичне виховання та знання). Виходячи з умов часу і будучи його продуктом, Макаренко мету виховання вбачав у підготовці культурної людини, активного громадянина, який повинен отримати освіту, бажано середню кваліфікацію, бути політично розвинутим, дисциплінованим із розвинутим почуттям обов’язку і поняттям честі, господарем і організатором. Макаренко залишив багату педагогічну спадщину, написав понад 150 творів (романи, повісті, сценарії, науково-педагогічні статті). Найбільш відомими є “Педагогічна поема”, “Книга для батьків”. Методика організації виховного процесу” та ін.

Розвиваючи вчення про цілі виховання, Макаренко вказував, що педагог повинен мати перед собою програму, яка охоплює весь зміст особистості (зовнішня поведінка, внутрішні переконання, громадянське і політичне виховання та знання). Виходячи з умов часу і будучи його продуктом, мету виховання він вбачав у підготовці культурної людини, активного громадянина, який повинен отримати освіту, бажано середню кваліфікацію, бути політично розвинутим, дисциплінованим, із розвинутим почуттям обов’язку і поняттям честі, господарем і організатором. У багатьох наших теоріях і методиках вона придбала згодом такий вигляд: педагог створює колектив, який стає в його руках засобом, знаряддя виховання особистості. Педагог, таким чином, є творцем педагогічного процесу, особистість – метою, колектив – засобом[4]

Перш за все, педагогіка – наука про особистість, її виховання та розвиток. До цього висновку веде нас розуміння виховання – предмета педагогіки, яке висвітлив для нас А.С.Макаренка. Теорія розвитку особистості, неодмінно стане фундаментом педагогічного знання, а пізнання об’єктивних законів виховання і розвитку особистості складе справжнє могутність педагогічного знання. На цьому шляху педагогіка із зібрання суб’єктивно виведених принципів і правил виховної діяльності перетвориться на справжню науку, що вивчає і описує об’єктивно-закономірні явища і факти, що дає їм математично точні оцінки.

Висновок. Саме педагогічний досвід є основним життєдайним джерелом і головним методом добування знань про виховання особистості і його закони, а також точним критерієм істинності цих знань. Педагогіка Макаренка народжувалася не «... в болісних судах кабінетного розуму», як він сам говорив, а в самовідданій боротьбі за порятунок безпритульних, за їх краще життя. І не можна забувати, що досвід є єдність теорії і практики. Причому в міру розвитку і вдосконалення теорії її питома вага і значення в досвіді наростають. На цьому шляху науково-педагогічного рішення практичних завдань виховання і навчання розвиватиметься, і буде ставати все більш практичною педагогіка ХХІ століття. Найважливішим відділом педагогічної науки стане теорія педагогічної майстерності. Вона запропонує вчителям і вихователям багатющій арсенал педагогічних засобів управління процесом виховання, озброїть їх знанням педагогічних ситуацій, умінням їх аналізувати і на цій основі безпомилково вибирати потрібні методи і прийоми. А головне – педагогіка буде допомагати педагогам технологічно мислити і діяти за логікою, початки якої заклав Макаренко.

Список використаних джерел

1. Асмолов А. Г. Личность как предмет психологического исследования / А.Г. Асмолов. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 104 с.
2. Гавакова Т. І. А. С. Макаренка як психолог / Тамара Іванівна Гавакова // Творче використання ідей А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського у формуванні педагогічної майстерності. – Полтава, 1983. – С. 17-18.
3. Макаренко А. С. Воспитание гражданина / Сост. Р. М. Веснина, М. Д. Виноградова. – М.: Просвещение, 1988. – 304 с.
4. Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности / Сост. и авт. вступ. ст. В. В. Кумарин. – М. : Педагогика, 1972. – 332 с.
5. Моргун В. Ф. Психічна і соціальна зрілість особистості / В.Ф. Моргун // А. С. Макаренко і Полтавщина. / За ред. І. Ф. Кривоноса. – Полтава, 1986. – С. 29-32.
6. Педагогика / Под ред. П. А. Пидкасистого. – М.: Акаліс, 2007. – 608 с.
7. Психология развивающейся личности / Под. ред. А.В. Петровского; На-учн.- исслед. Ин-т общей и педагогической психологии Акад. Пед. наук СССР.– М.: Педагогика, 1987.–240с.
8. Фролов А. А. Организация воспитательного процесса в практике А. С. Макаренко / Анатолий Аркадьевич Фролов / Под ред. В. А. Сластинина и Н. Э. Фере. – Горький, ГГПИМ им М. Горького, 1976. – 98 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2013

**Миколайчук М.
Шевченко Ю.**

Аграрный колледж управления и права Полтавской государственной аграрной академии, Украина

ПРОБЛЕМА ВОСПИТАНИЯ И РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ НА ОСНОВЕ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ А.С. МАКАРЕНКО

Определяется понятие, цели и составляющие проблемы воспитания и развития личности на примере педагогических принципов А.С. Макаренко, рассматривается методологический подход к воспитанию и развитию личности в среде, рассматриваются педагогические условия его успешного функционирования.

Ключевые слова: воспитание, развитие личности, сознание, социальная среда, педагогические идеи, асоциальное поведение, социализация.

**Mykolaychuk M.
Shevchenko Y.**

Agrarian College of Management and Law of Poltava State Agrarian Academy, Ukraine

THE PROBLEM OF EDUCATION AND PERSONALITY DEVELOPMENT THROUGH SOCIAL AND EDUCATIONAL IDEAS A.S. MAKARENKO

The article defines the concept, objectives and components of the problem of education and personal development as an example of pedagogical principles A.S. Makarenko. considered methodological approach to education and personal development in the environment are considered pedagogical conditions for its successful functioning.

Keywords: education, personal development, consciousness, social environment, teaching ideas, antisocial behavior, socialization.